

PRAVIČNOST I UKLJUČIVOST U OBRAZOVANJU

Priručnik za nastavnike

Sadržaj

O projektu ZAGRIZI	2
Uvod	3
Razumijevanje ključnih pojmova	4
Raznolikost	4
Pravičnost	4
Uključivost	4
Tri dimenzije pravičnosti i uključivosti	6
Pristup	6
Dobrobit	6
Postignuće	7
Učenici s manje mogućnosti	8
Čimbenici nepovoljnog položaja	9
Društveni i obiteljski čimbenici	9
Individualni čimbenici	9
Glavni čimbenici i prepreke pravičnosti i uključivosti u obrazovanju	10
Na razini obrazovnog sustava	10
Na razini obrazovnih ustanova	10
Na razini pojedinca	10
Pravičnost i uključivost u Hrvatskoj	11
Što nastavnici mogu učiniti?	13
Preporuke za nastavnike	13
Zaključak	14
Ključne poruke	14
Literatura	15

O projektu ZAGRIZI

Projekt **ZAGRIZI – Savjetovalište za pravičan i uključiv pristup visokom obrazovanju** pokrenuo je Institut za razvoj obrazovanja s ciljem pružanja podrške mladima na njihovom putu prema studiranju, uspješnom završetku obrazovanja i zapošljavanju. Projekt odgovara na izazove obrazovnih nejednakosti koje i dalje utječu na mogućnosti pristupa i uspjeha u visokom obrazovanju, osobito među mladima iz skupina u nepovoljnom položaju.

Projekt obuhvaća individualna i grupna savjetovanja za mlade o odabiru studija, mogućnostima financiranja obrazovanja, stipendijama i planiranju karijere, uz poseban naglasak na potrebe mladih iz skupina u nepovoljnom položaju. Istodobno, kroz edukacije i stručno usavršavanje jača kompetencije nastavnika, stručnih suradnika, ravnatelja, akademskog i stručnog osoblja visokih učilišta te zaposlenika organizacija koje rade s mladima.

Važan dio projekta predstavlja i razvoj resursa koji pružaju informacije o stvaranju uključivijeg i pravednijeg obrazovnog okruženja.

Kroz svoje aktivnosti projekt ZAGRIZI doprinosi unapređenju pristupa visokom obrazovanju, jačanju dobrobiti učenika i studenata, smanjivanju rizika od odustajanja od obrazovanja te promicanju pravičnosti, uključivosti i rodne ravnopravnosti u obrazovnom sustavu.

Projekt ZAGRIZI provodi se od 1. rujna 2025. godine do 31. kolovoza 2026. godine, a financira ga Grad Zagreb u okviru Programa i projekata udruga iz područja mladih i izviđača.

Uvod

Pravičnost i uključivost među temeljnim su vrijednostima suvremenih obrazovnih sustava. Iako se često podrazumijeva da je obrazovanje dostupno svima, brojna istraživanja pokazuju da učenici ne ulaze u obrazovni sustav s jednakim mogućnostima niti tijekom školovanja imaju jednake uvjete za uspjeh. Društvene, ekonomske, kulturne i osobne okolnosti mogu značajno utjecati na obrazovne putove pojedinaca, njihove školske rezultate, dobrobit i mogućnosti nastavka obrazovanja.

Obrazovanje donosi brojne koristi pojedincima i društvu. Na individualnoj razini doprinosi razvoju potencijala, većim mogućnostima zapošljavanja, boljem zdravstvenom statusu, financijskoj sigurnosti i aktivnijem sudjelovanju u društvu. Na društvenoj razini obrazovanje pridonosi gospodarskom razvoju, društvenoj koheziji, demokratskim procesima i kvaliteti života građana. Međutim, te koristi nisu jednako dostupne svima. Zbog toga je važno razumjeti čimbenike koji stvaraju obrazovne nejednakosti te razvijati prakse koje doprinose njihovom smanjivanju.

Pitanja pravičnosti i uključivosti danas zauzimaju važno mjesto u međunarodnim obrazovnim politikama. Organizacije poput UNESCO-a, OECD-a i Europske unije naglašavaju da kvaliteta obrazovanja ne može biti odvojena od pitanja jednakih mogućnosti.

U Europskom prostoru visokog obrazovanja socijalna dimenzija obrazovanja postavljena je među ključne prioritete razvoja do 2030. godine. Cilj je stvaranje obrazovnih sustava u kojima će sastav učenika i studenata odražavati raznolikost društva te u kojima društveno podrijetlo, zdravstveno stanje, spol, etnička pripadnost ili druge karakteristike neće predstavljati prepreku uspješnom obrazovanju.

Takav pristup proizlazi iz spoznaje da obrazovne nejednakosti nisu samo problem pojedinca, nego i društveni problem koji utječe na gospodarski razvoj, socijalnu koheziju i društvenu pravednost.

Razumijevanje ključnih pojmova

Rasprava o pravičnosti i uključivosti u obrazovanju temelji se na nekoliko ključnih pojmova. Njihovo razumijevanje važno je za prepoznavanje obrazovnih nejednakosti te za razvoj praksi koje svim učenicima omogućuju jednake mogućnosti za učenje, sudjelovanje i uspjeh.

Raznolikost

Raznolikost označava postojanje različitih obilježja među učenicima i studentima. Ona uključuje razlike povezane sa spolom, dobi, jezikom, kulturom, etničkom pripadnošću, religijom, socioekonomskim statusom, mjestom stanovanja, zdravstvenim stanjem, sposobnostima, teškoćama u razvoju, migracijskim iskustvom i drugim karakteristikama.

Raznolikost je prirodna karakteristika svakog društva i svakog obrazovnog sustava. Umjesto da se promatra kao problem ili prepreka, suvremeni pristupi obrazovanju naglašavaju njezinu vrijednost. Različita iskustva i perspektive mogu obogatiti proces učenja, razvijati toleranciju i međusobno razumijevanje te poticati inovativnost i kreativnost.

Pravičnost

Pravičnost predstavlja načelo društvene pravde koje se temelji na ideji da svi učenici trebaju imati jednake mogućnosti za uspjeh.

Važno je razlikovati pravičnost od jednakosti. Jednakost podrazumijeva jednako postupanje prema svim učenicima. Pravičnost polazi od činjenice da učenici ne polaze s istih početnih pozicija te da pojedinim učenicima treba pružiti dodatnu podršku kako bi imali jednake mogućnosti ostvariti svoje potencijale.

Pravičnost stoga zahtijeva prilagodbu obrazovnih politika, nastavnih metoda i oblika podrške različitim potrebama učenika. Njezin je cilj uklanjanje prepreka koje proizlaze iz okolnosti izvan kontrole pojedinca.

Uključivost

Uključivost predstavlja proces ostvarivanja pravičnosti u praksi.

Uključivo obrazovanje nastoji osigurati da svi učenici mogu pristupiti obrazovanju, aktivno sudjelovati u nastavnom procesu i uspješno završiti obrazovanje bez obzira na svoje okolnosti.

To uključuje uklanjanje fizičkih, financijskih, organizacijskih, društvenih i psiholoških prepreka koje mogu otežavati obrazovanje pojedinim skupinama učenika.

Uključivost se ne odnosi samo na pristup obrazovanju, nego i na kvalitetu iskustva koje učenici imaju tijekom školovanja te na njihove obrazovne ishode.

Mit ili stvarnost?

Mit: „Ako prema svima postupamo jednako, sustav je pravedan.“

Stvarnost: Jednako postupanje ne mora rezultirati jednakim mogućnostima. Učenici koji se suočavaju s dodatnim preprekama često trebaju dodatnu podršku kako bi imali jednake prilike za uspjeh.

Za razmišljanje

Raznolikost, pravičnost ili uključivost?

Razmislite o sljedećim situacijama:

- ✓ U razredu imate učenike različitog socioekonomskog statusa.
- ✓ Učenik s disleksijom dobiva dodatno vrijeme za pisanje testa.
- ✓ Škola organizira aktivnosti koje omogućuju sudjelovanje svim učenicima, uključujući one s teškoćama.

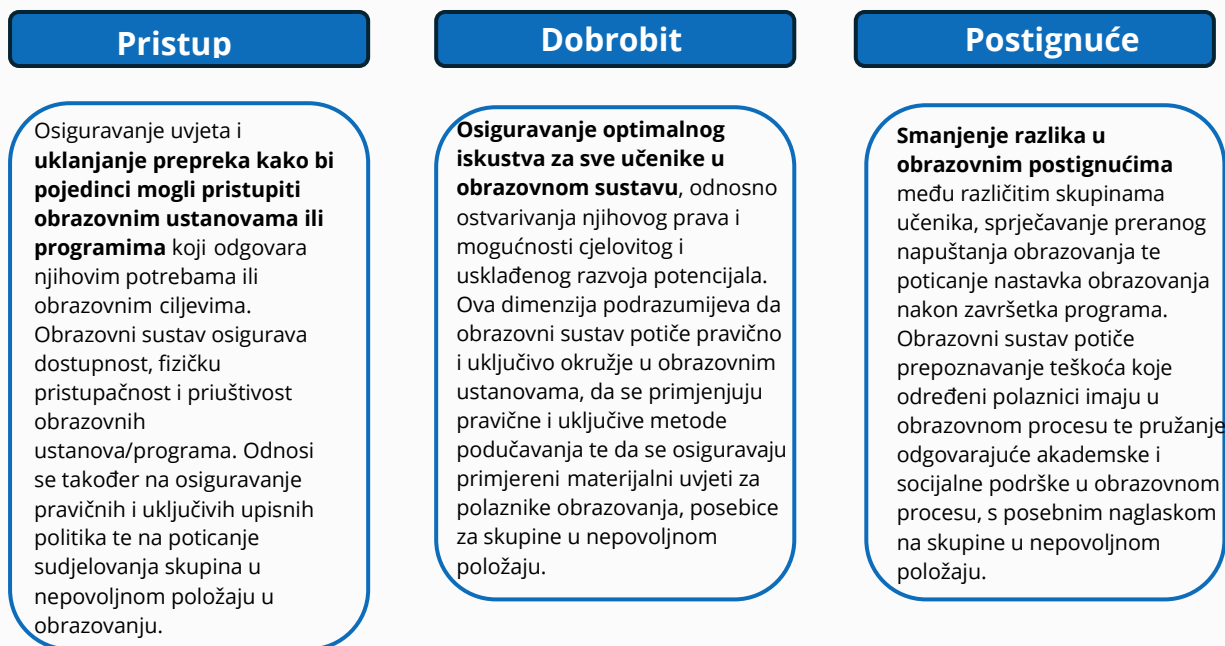
Možete li prepoznati koji primjer ilustrira raznolikost, koji pravičnost, a koji uključivost?

Ključna poruka

Raznolikost je činjenica, pravičnost je načelo, a uključivost proces kojim se pravičnost ostvaruje.

Tri dimenzije pravičnosti i uključivosti

Pravičnost i uključivost mogu se promatrati kroz tri međusobno povezane dimenzije: pristup, dobrobit i postignuće.

Hrvatska mreža cjeloživotnog učenja za sve (Izvor: Farnell i dr., 2023.)

Pristup

Pristup se odnosi na mogućnost uključivanja u obrazovne programe i ustanove koji odgovaraju potrebama i interesima pojedinca.

Osiguravanje pristupa podrazumijeva uklanjanje prepreka koje učenicima otežavaju upis ili sudjelovanje u obrazovanju. Te prepreke mogu biti financijske, geografske, organizacijske ili povezane s invaliditetom i drugim oblicima nepovoljnog položaja.

Dobrobit

Dobrobit obuhvaća iskustvo učenika tijekom obrazovanja.

Učenici trebaju imati osjećaj sigurnosti, poštovanja i pripadnosti školskoj zajednici. Trebaju moći razvijati pozitivne odnose s vršnjacima i nastavnicima te sudjelovati u obrazovnim i društvenim aktivnostima.

Dobrobit nije samo pitanje zadovoljstva učenika. Ona je povezana s motivacijom, angažiranošću, mentalnim zdravljem i školskim uspjehom.

Postignuće

Postignuće se odnosi na obrazovne rezultate učenika.

Ova dimenzija uključuje školski uspjeh, završavanje obrazovanja, nastavak školovanja i uspješnu tranziciju prema tržištu rada.

Pravičan obrazovni sustav nastoji smanjiti razlike u obrazovnim postignućima među različitim skupinama učenika te osigurati da osobne okolnosti ne određuju obrazovni uspjeh.

Primjer iz prakse

Nastavnik primjećuje da učenica često kasni na nastavu. Prvi zaključak mogao bi biti da je riječ o nemaru i nedostatku discipline. Međutim, razgovorom se utvrđuje da učenica svakodnevno putuje više od sat vremena iz udaljenog mjesta te pomaže u brizi za mlađu braću i sestre.

Promatrano kroz tri dimenzije pravičnosti i uključivosti, nastavnik zaključuje:

- ✓ **Pristup:** udaljenost i prijevoz predstavljaju objektivnu prepreku.
- ✓ **Dobrobit:** učenica je pod stresom zbog kašnjenja i osjeća se neshvaćeno.
- ✓ **Postignuće:** umor i kašnjenja utječu na školski uspjeh.

Ovaj primjer pokazuje koliko je važno razumjeti okolnosti učenika prije donošenja zaključaka o njihovom ponašanju, kako bi se mogla pružiti odgovarajuća podrška. U navedenom primjeru, razgovor u kojem je nastavnik pokazao razumijevanje i ohrabrio učenicu bio je dovoljan kako bi ona bila manje zabrinuta za svoj školski uspjeh.

Učenici s manje mogućnosti

Nisu svi učenici jednako izloženi riziku obrazovnih nejednakosti. Određene skupine češće se suočavaju s preprekama koje utječu na njihov obrazovni put.

Podzastupljeni učenici

Skupine učenika čiji je udio u određenoj razini obrazovanja manji od njihova udjela u ukupnoj populaciji.

Učenici u nepovoljnom položaju

Skupine učenika koji se suočavaju s posebnim izazovima koji proizlaze iz društvenih, ekonomskih ili osobnih okolnosti.

Ranjivi učenici

Skupina učenika kojoj je potrebna dodatna podrška zbog povećanog rizika za njihovu dobrobit i obrazovni uspjeh.

Pojam **učenik s manje mogućnosti** obuhvaća sve navedene skupine.

Važno je zapamtiti:

Učenici u nepovoljnom položaju nisu homogena skupina.

Dvoje učenika može dijeliti istu karakteristiku (npr. niži socioekonomski status), ali imati potpuno različite potrebe, resurse i iskustva. Stoga, važno je:

- ✓ izbjegavati pretpostavke
- ✓ svakom učeniku pristupati individualno.

Osim toga, važno je razumjeti da neki učenici mogu pripadati u više skupina istovremeno, što njihov položaj čini još složenijim (npr. učenik zbog socioekonomskog statusa može biti u skupini učenika u nepovoljnom položaju, a zbog disleksije spada i u skupinu ranjivih učenika jer mu je potrebna dodatna podrška, odnosno prilagođeni nastavni materijali).

Čimbenici nepovoljnog položaja

Obrazovne mogućnosti i ishodi nisu određeni isključivo sposobnostima i trudom učenika. Na njih utječe niz međusobno povezanih čimbenika koji proizlaze iz društvenog okruženja, obiteljskih okolnosti i individualnih karakteristika učenika. Razumijevanje tih čimbenika važno je za prepoznavanje mogućih prepreka s kojima se pojedini učenici suočavaju tijekom obrazovanja.

Društveni i obiteljski čimbenici

Obrazovne nejednakosti često proizlaze iz društvenih i obiteljskih okolnosti.

Među najvažnijim čimbenicima ističu se:

- niži socioekonomski status i siromaštvo,
- život u ruralnim i udaljenim područjima,
- pripadnost nacionalnim, etničkim ili jezičnim manjinama,
- migrantski ili izbjeglički status,
- iskustvo alternativne skrbi,
- izloženost ratovima, pandemijama i drugim krizama.

Individualni čimbenici

Na obrazovne mogućnosti mogu utjecati i individualne karakteristike učenika:

- invaliditet i teškoće u razvoju,
- specifične teškoće u učenju,
- kronične bolesti,
- problemi mentalnog zdravlja,
- traumatična životna iskustva.

Važno je zapamtiti:

Nepovoljan položaj učenika često javlja kao posljedica djelovanja više čimbenika istodobno.

Glavni čimbenici i prepreke pravičnosti i uključivosti u obrazovanju

Obrazovne nejednakosti ne nastaju kao posljedica jednog uzroka, nego su rezultat složenog djelovanja različitih čimbenika na razini obrazovnog sustava, obrazovnih ustanova i pojedinaca. Prepreke pravičnosti i uključivosti mogu ograničiti pristup obrazovanju, utjecati na dobrobit učenika te smanjiti njihove mogućnosti za ostvarivanje obrazovnog uspjeha.

Kako bismo učinkovito promicali pravičnost i uključivost u obrazovanju, potrebno je razumjeti čimbenike koji ih mogu otežavati, na više razina.

Na razini obrazovnog sustava

Određene prepreke proizlaze iz samog načina organizacije obrazovnog sustava. Među njima su:

- kriteriji upisa koji ne uzimaju u obzir načela pravičnosti u dovoljnoj mjeri,
- regionalna nedostupnost pojedinih programa,
- otežan pristup visokom obrazovanju za učenike određenih strukovnih programa,
- ograničena dostupnost pojedinih programa učenicima s teškoćama (tjelesnim invaliditetom).

Na razini obrazovnih ustanova

Škole se također suočavaju s brojnim izazovima. To uključuje profesionalno sagorijevanje nastavnika, nedostatak podrške stručnih službi, nedovoljno rano prepoznavanje emocionalnih i razvojnih teškoća učenika te nedovoljnu suradnju između škole i roditelja.

Na razini pojedinca

Na obrazovne ishode utječu i individualni čimbenici poput akademske samoefikasnosti, motivacije za učenje, ili razvijenosti kompetencije „učiti kako učiti“.

Kod nekih učenika prisutno je i tzv. samoisključivanje, odnosno uvjerenje da određene obrazovne mogućnosti nisu namijenjene njima. Takvo uvjerenje često nije individualno samo po sebi, već ga pojedinci razvijaju pod utjecajem okoline, uključujući društvene stereotipe, predrasude i poruke koje primaju iz obrazovnog i šireg društvenog konteksta.

Pravičnost i uključivost u Hrvatskoj

Hrvatska je ostvarila značajan napredak u području uključivosti obrazovanja. Uvedeni su pomoćnici u nastavi za učenike s teškoćama u razvoju, unaprijeđeni različiti oblici financijske potpore te osnažene stručne službe u školama. Stopa ranog napuštanja obrazovanja niža je od prosjeka Europske unije.

Unatoč tome, obrazovne nejednakosti i dalje postoje. Brojni pokazatelji upućuju na postojanje prepreka u pristupu obrazovanju, ostvarivanju dobrobiti za vrijeme obrazovanja i postizanju željenih obrazovnih postignuća.

Pokazatelji problema u području pristupa

Značajan broj učenika ne uspijeva upisati srednju školu koja odgovara njihovim obrazovnim aspiracijama i potencijalima. Razlike u pristupu obrazovanju vidljive su i u obrascima upisa srednjih škola, a razlike u obrazovnim putovima učenika mogu ovisiti o socioekonomskom statusu obitelji, mjestu stanovanja i drugim obilježjima učenika ili njihove okoline.

Učenici iz obitelji višeg socioekonomskog statusa češće pohađaju gimnazijske programe, dok učenici iz manje privilegiranih sredina češće upisuju strukovne škole.

Rodna nejednakost i dalje je prisutna u pojedinim obrazovnim programima – dječaci češće upisuju tehničke i industrijske programe, dok djevojčice češće biraju programe iz područja zdravstva, socijalne skrbi i uslužnih djelatnosti. Istodobno, na izbor škole utječu i socioekonomske okolnosti obitelji pa se učenici iz manje privilegiranih sredina češće odlučuju za programe koji omogućuju brže zapošljavanje i ranije uključivanje na tržište rada. Također, učenici s invaliditetom često imaju sužen izbor dostupnih programa jer nisu svi obrazovni programi jednako dostupni i prilagođeni njihovim potrebama, što može ograničiti mogućnost odabira obrazovnog puta u skladu s njihovim interesima i potencijalima.

Na što obratiti pozornost?

Neki znakovi mogućih prepreka u pristupu obrazovanju mogu biti:

- ✓ učenik odustaje od željenog obrazovnog programa zbog udaljenosti ili troškova
- ✓ učenik ima ograničene informacije o mogućnostima nastavka obrazovanja
- ✓ učenik smatra da određene škole ili programi „nisu za njega“
- ✓ učenik bira obrazovni put prvenstveno zbog financijskih razloga
- ✓ učenik s teškoćama ili invaliditetom ima sužen izbor dostupnih programa
- ✓ učenik donosi obrazovne odluke pod snažnim utjecajem rodni stereotipa ili očekivanja okoline

Pokazatelji problema u području dobrobiti

Mentalno zdravlje učenika predstavlja jedan od najvećih izazova suvremenog obrazovanja. Sve više učenika suočava se sa stresom, anksioznošću i drugim psihološkim teškoćama. Učenici s teškoćama u razvoju često su izloženi dodatnim izazovima povezanim s prihvatanjem, uključivanjem i osjećajem pripadnosti.

Dobrobit učenika može biti ugrožena i nedostatkom podrške, negativnim iskustvima u školi te slabijom povezanošću sa školskom zajednicom.

Razmislite o svojim učenicima:

- ✓ Pokazuju li osjećaj pripadnosti školi?
- ✓ Sudjeluju li aktivno u školskim aktivnostima?
- ✓ Postoje li učenici koji su često izolirani?
- ✓ Primjećujete li znakove stresa, anksioznosti ili emocionalnih poteškoća?
- ✓ Znaju li učenici kome se mogu obratiti za pomoć?

Odgovori na ova pitanja mogu pomoći u ranom prepoznavanju izazova povezanih s dobrobiti učenika.

Pokazatelji problema u području postignuća

U Hrvatskoj su prisutne razlike u obrazovnim postignućima među različitim skupinama učenika.

Učenici strukovnih škola postižu slabije rezultate na državnoj maturi od učenika gimnazija.

Učenicima trogodišnjih strukovnih programa otežan je nastavak obrazovanja.

Učenici s teškoćama u razvoju i učenici iz nepovoljnijih obiteljskih okolnosti izloženi su većem riziku ranog napuštanja obrazovanja.

Razmislite o svojim učenicima:

- S kojim se preprekama suočavaju?
- Jesu li te prepreke povezane s pristupom, dobrobiti ili postignućem?
- Što možete učiniti vi kao nastavnik?
- Koja bi podrška škole ili stručne službe bila potrebna?

Što nastavnici mogu učiniti?

Iako nastavnici ne mogu ukloniti uzroke društvenih nejednakosti, mogu značajno doprinijeti smanjivanju njihovih posljedica.

Važno je razvijati osjetljivost za različite potrebe učenika, prepoznavati rane znakove poteškoća, poticati osjećaj pripadnosti i stvarati sigurno okruženje za učenje.

Nastavnici mogu doprinositi pravičnosti kroz prilagodbu nastavnih metoda, individualizaciju podrške, suradnju sa stručnim službama i roditeljima te promicanje visokih očekivanja za sve učenike

Preporuke za nastavnike

Nastavnici mogu doprinositi pravičnosti i uključivosti tako da:

- ✓ stvaraju sigurno i podržavajuće okruženje za učenje
- ✓ razvijaju pozitivna očekivanja za sve učenike
- ✓ prilagođavaju metode poučavanja različitim potrebama
- ✓ koriste različite načine vrednovanja
- ✓ pravodobno prepoznaju učenike kojima je potrebna dodatna podrška
- ✓ surađuju s roditeljima i stručnim službama
- ✓ promiču međusobno poštovanje i uvažavanje različitosti
- ✓ kontinuirano razvijaju vlastite kompetencije za uključivo obrazovanje

Zaključak

Obrazovne nejednakosti nastaju mnogo prije polaska učenika u srednju školu i rezultat su složenog djelovanja društvenih, ekonomskih, institucionalnih i individualnih čimbenika.

Iako škole ne mogu riješiti sve uzroke nejednakosti, mogu imati važnu ulogu u njihovom prepoznavanju i ublažavanju. Razumijevanje koncepta pravičnosti i uključenosti omogućuje nastavnicima da bolje prepoznaju potrebe učenika, razvijaju kvalitetnije oblike podrške i doprinose stvaranju obrazovnog okruženja u kojem svaki učenik ima priliku ostvariti svoj potencijal.

Pravičnost i uključenost nisu dodatak obrazovanju, nego njegov sastavni dio. One predstavljaju preduvjet kvalitetnog obrazovanja koje služi svim učenicima i doprinosi razvoju pravednijeg društva.

Ključne poruke

- ✓ Obrazovne nejednakosti proizlaze iz složenog djelovanja brojnih čimbenika.
- ✓ Pravičnost ne znači jednako postupanje prema svima, nego osiguravanje podrške u skladu s potrebama učenika
- ✓ Uključenost je proces uklanjanja prepreka za sudjelovanje i uspjeh svih učenika.
- ✓ Dobrobit učenika jednako je važna kao i obrazovno postignuće.
- ✓ Nastavnici imaju važnu ulogu u prepoznavanju i ublažavanju obrazovnih nejednakosti.
- ✓ Male promjene u svakodnevnoj praksi mogu imati značajan utjecaj na iskustvo i uspjeh učenika.

Literatura

Mreža Cjeloživotno učenje za sve (2023). Unaprjeđenje pravičnosti i uključenosti obrazovanja u Hrvatskoj: sažetak preporuka za javne politike. Zagreb: Institut za razvoj obrazovanja

Skledar Matijević, A., Baranović, B., Farnell, T., Marušić, I., Matić Bojić, J., Mikulić, V., Odak, I., Perak, J., Pijaca Plavšić, E., Pikić Jugović, I., Puzić, S., Šabić, J. (2023): Unaprjeđenje pravičnosti i uključenosti srednjoškolskog obrazovanja u Hrvatskoj: analiza i preporuke za javne politike. Zagreb: Institut za razvoj obrazovanja

https://unsplash.com/photos/empty-lecture-hall-with-rows-of-seats-I8PUo5Xk8DU?utm_source=unsplash&utm_medium=referral&utm_content=creditShareLink

https://unsplash.com/photos/photography-of-school-room-hes6nUC1MVc?utm_source=unsplash&utm_medium=referral&utm_content=creditShareLink

https://unsplash.com/photos/blue-orange-and-white-floral-textile-QL6JhGdbQg0?utm_source=unsplash&utm_medium=referral&utm_content=creditShareLink

https://unsplash.com/photos/brown-and-blue-round-floor-D9EgMp2V85o?utm_source=unsplash&utm_medium=referral&utm_content=creditShareLink

https://unsplash.com/photos/a-close-up-of-a-colorful-mosaic-design-on-a-wall-b6WShP5wCsA?utm_source=unsplash&utm_medium=referral&utm_content=creditShareLink

https://unsplash.com/photos/multicolored-marble-tiles-kMNHlbwunsY?utm_source=unsplash&utm_medium=referral&utm_content=creditShareLink